

ANITA KLECHA

Białystok

Księstwo słuckie do końca XVI wieku

1. Początki księstwa słuckiego

Od około połowy XVI wieku dobra białskie były w posiadaniu dwóch rodów: Illiniczów i Kiszków. Mikołaj Kiszka, wojewoda podlaski (zm. 1587), syn Piotra i Hanny z Illiniczów, w 1583 r. zapisał dobra białskie wraz z Białą swojej żonie Barbarze Kiszczynie (z Chodkiewiczów), która po śmierci męża część dóbr oddała swemu synowi, także Mikołajowi, staroście drohickiemu (zm. 1620), ale samą Białą i okoliczne majątki zatrzymała sobie. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka” przyjął Białą jako zastaw za pożyczone Barbarze Kiszczynie 20 tysięcy złotych polskich. Nie mogąc spłacić długu Kiszczyna zdecydowała się sprzedać Białą Radziwiłłowi „Sierotce” w 1594 r. Od tej pory Radziwiłł wszedł w posiadanie całego miasteczka i dóbr białskich¹. Siostrą rodzoną Mikołaja Kiszki, wojewody podlaskiego, była Barbara Kiszczanka (zm. 1596), która wyszła za mąż za księcia słuckiego Jerzego. Ich jedynym dzieckiem była księżniczka słucka Zofia Olelkowiczówna (1586-1612). W 1600 r. poślubiła ona Janusza Radziwiłła, podczaszego wileńskiego (1579-1620), syna wojewody wileńskiego Krzysztofa Mikołaja Radziwiłła „Pioruna”, a krewnego Radziwiłła „Sierotki”. Księżniczka Olelkowiczówna była dziedziczką księstwa słuckiego, które po jej śmierci przeszło we władanie Janusza Radziwiłła.

Księstwo słuckie jako samodzielna jednostka terytorialna wyodrębniło się w XII stuleciu z księstwa turowsko-pińskiego². W pierwszym okresie funk-

---

¹ J. Flisiński, *Biała Radziwiłłowska w I połowie XVIII wieku*, [w:] *Biała Podlaska. Szkice z dziejów miasta i okolic*, Biała Podlaska 1999, s. 9-10.

² Na temat dziejów księstwa turowskiego por.: I. Мальшевский, *Очерк истории Турова, Творения Святаго отца нашего. Кирилла епископа Туровскаго*, Киев 1880; А. С. Грушевский, *Очерк истории Туровско-пинского княжества в XI-XIII вв.*, Киев 1901; tenże, *Очерк истории Туровско-Пинского Княжества в составе Литовско-Русского государства XIV-XVI вв.*, Киев 1903; А. Крукоўскі, *Старадаўні*

cjonowania księstwa jednostka ta zachowywała ściśle związki z innymi udziałnymi księstwami obszaru ziemi turowskiej. Przez około dwa stulecia, ziemiami tymi władali książęta Izasławicze, wywodzący swój rodowód od kijowskich Rurykowiczów. Władza w księstwie słuckim przekazywana była dziedzicznie. Okres ten obfitował w skomplikowane stosunki polityczne z Kijowem, centralnym grodem Rusi Kijowskiej, Nowogrodem Wielkim i Moskwą, sąsiednimi księstwami – włodzimiersko-halickim, połockim i wołyńskim.

W wiekach XIV-XVI, księstwo słuckie znalazło się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po wygaśnięciu rodu Rurykowiczów rządy na terytorium księstwa słuckiego przejęła dynastia Giedyminowiczów. Przez ponad dwa stulecia księstwo słuckie należało do ruskiego rodu potomków Giedymina i Olgierda, książąt Olelkowiczów. Obszarem tym zarządzała nieliczna familia, bowiem samych Olelkowiczów słuckich w linii męskiej w ciągu pięciu pokoleń (nie licząc protoplasty rodu kniazia Aleksandra Włodzimierzowicza zwanego Olelkiem) było zaledwie dziesięciu przedstawicieli. W tym rozległym okresie na rozwój potęgi księstwa słuckiego wpływ miało wiele czynników: korzystna lokalizacja księstwa niedaleko głównego ośrodka władzy litewskiej (najpierw Nowogródka, potem Wilna), ściśle relacje z kolejnymi władcami Wielkiego Księstwa Litewskiego – wielkim księciem litewskim Witoldem, królami Aleksandrem i Kazimierzem IV Jagiellończykami, Zygmuntem I Starym i Zygmuntem II Augustem, Stefanem Batorem. Istotną rolę odgrywało również utrzymywanie ożywionych stosunków społeczno-gospodarczych z odległymi miejscowościami ziem ruskich i polskich.

Lokalizacja księstwa słuckiego obejmowała obszar od źródeł Niemna, ujścia Słuczy do Prypeci³. W jego skład wchodziły ziemie od rzeki Moży i Moroczy, tereny przy rzece Oressie, część regionu czerwieńskiego aż do rzeki Ptyczy i Świsłoczy (majątek Turzec na rzece Świsłocz) i ziemie wzdłuż Prypeci (folwark Skiepiew, miasto Petrykowicze). Księstwo to graniczyło z ziemiami wielkiego księcia litewskiego i książąt Ostrogskich. Pierwotnie ziemie księstwa słuckiego zamieszkiwało słowiańskie plemię Dregowiczów. Razem z innymi plemionami słowiańskimi Dregowicze tworzyli własne ośrodki ple-

---

Тураў і яго наваколіцы, „Наш край” 1928, nr. 8-9; Л. Д. Поболь, *Древности туруовщины*, Минск 1969; W. Tierpłowa, *Eparchia pińsko-turowska przed unią brzeską (XV-XVI)*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, t. 4, Lublin 2006, s. 13-23.

³ *Słuckie księstwo*, „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, [dalej: SGKP], t. X, Warszawa 1890, s. 844; А. П. Грицкевич, *Частновла-дельческие города Белоруссии в XVI-XVIII вв.*, Минск 1974; М. А. Гаусман, *Исторический очерк г. Слуцка*, „Минские губернские ведомости”. Минск 1878, nr. 8-12; М. Любавский, *Областное деление и местное самоуправление Литовско-русского государства*, Москва 1892, с. 132; *Живописная Россия: Литовское Белорусское Полесье: Репринтное воспроизведение изд 1882 г.*, Минск 1994, с. 365-367.

mienne. Ziemia Dregowiczów była gęsto zamieszкана, posiadała rozwiniętą gospodarkę, kilka większych grodów. W miejscach zasiedlonych przez ten lud (na Prypeci, na prawym brzegu Dniepru, przy Słuczy i Oressie) zachowały się pomniki archeologii – grody, siedliska, kurhany.

Nad ziemią słucką rządy sprawowali potomkowie kijowskich Rurykowiczów, kniaziowie Izasławicze. Po śmierci Izasława, tron kijowski objął Wsiewołod (1078-1093), po nim zaś jego syn Izasław Świętopełk (1093-1113). Za rządów Świętopełka biskupstwo turowskie objęło swym zasięgiem obszerne terytoria ziem ruskich, z takimi m. in. miastami jak Turów, Pińsk, Brześć, Słuck, Kopyl, Kleck, Lachowicze.

Po śmierci Włodzimierza II Monomacha w 1125 r. na tronie kijowskim zasiadł jego syn Mściśław Włodzimierzowicz (1125-1132). Po nim Ruś wkroczyła w okres rozbicia dzielnicowego. Mściśław Włodzimierzowicz z chwilą objęcia tronu kijowskiego po ojcu, oddał Turów młodszemu bratu Wiaczesławowi, który po śmierci Jaropelka w 1139 r. zasiadł na tronie kijowskim.

Słuczyna w ramach księstwa turowsko-pińskiego trafiła pod zależność od Kijowa. Jej dzieje były trwale powiązane z księstwem kijowskim. Książęta kijowscy oddali Turów we władanie swoim synom, którzy później sami stawali się książętami kijowskimi. Działo się tak od czasów Jarosława Mądrego; wówczas księstwo turowskie było podporządkowane władcom kijowskim, z których Wiaczesław, syn Włodzimierza II Monomacha, musiał schronić się w Turowie. Podczas walk o władzę książę stracił Kleck, a po jego chwilowym odzyskaniu w 1146 r. utracił całą ziemię turowską⁴. W 1148 r. władzę w Słucku sprawował jeden z synów wielkiego księcia kijowskiego Izasława, ale po jego klęsce pod Perejasławiem, Słuck dostał się w ręce Świętosława, księcia czernihowskiego.

Początkowo księstwo turowskie obejmowało tereny południowego Podlasia i Rusi Czarnej⁵. W końcu XI wieku w skład ziemi turowskiej wchodziły takie miasta jak Turów, Pińsk, Brześć, Kamieniec, Kleck, Słuck, Horodno, Horodok (późniejszy Dawidgródek), Zdzitów, Nobel, Dubrowica, Kopyl, Lachowicze, Śniadyń, Drohiczyn na Bugiem i Wołkowysk⁶. Eparchia turow-

---

⁴ A. Kijas, *Ruś*, Poznań 2014; H. Paszkiewicz, *Początek Rusi*, tłum. K. Stopka. Kraków 1996; K. Pietkiewicz, *Historia państwa rosyjskiego, Wprowadzenie do studiów wschodnioeuropejskich. Rosja*, t. 3, Lublin 2013, s. 15-17.

⁵ Я. Н. Щапов, *Туrowsкие уставы XIV века о десятине*, „Археографический ежегодник за 1964 год”, Москва 1965, s. 255, 256, 272; П. Ф. Лысенко, *Туrowsкая земля IX-XIII вв.*, Минск 1999.

⁶ A. Poppe, *Państwo i Kościół na Rusi w XI w.*, Warszawa 1968, s. 202-203, mapa diecezji ruskich w końcu XI w.; J. Fijałek, *Średniowieczne biskupstwa Kościoła Wschodniego na Rusi i Litwie*, „Kwartalnik Historyczny”, R. X, Warszawa 1896, s. 487-521; *Kościół prawosławny w Polsce. Dawnej i dziś*, red. L. Adamczuk, A. Mironowicz, Warszawa 1993, s. 49; G. Podskalsky, *Chrześcijaństwo i literatura teologiczna na Rusi Kijowskiej 988-1237*, Kraków 2000, s. 390; *Православная*

ska obejmowała więc obszar od Dolnej Berezyny i Dniepru na wschodzie, do Bugu (od strony Prypeci) na zachodzie, od Klecka na północy do Łucka, Dubrowicy, Stepania i Czartoryska na południu⁷. Granice diecezji pokrywały się z granicami księstwa turowskiego, podobnie jak w przypadku innych eparchii. Powstawanie księstw udzielnych było związane z dynamicznym rozwojem stosunków feudalnych w obrębie księstwa turowsko-pińskiego.

Wychodząc spod zależności książąt kijowskich, księstwo turowsko-pińskie rozpadło się na osobne księstwa i udziały. W 1168 r. księstwo turowskie podzieliło się na księstwo pińskie i turowskie. Wydzielenie się księstwa słuckiego nastąpiło w XII wieku, choć niektórzy badacze podają rok 1240⁸. W 1250 r. wydzieliło się graniczące z księstwem słuckim, księstwo kleckie. Kleck był ważnym ośrodkiem rodowym Dregowiczów (dawniej *Kleczewsk*, *Kleczesk*, *Klecusk*, *Kliczesk*) z przyległą dzielnicą kopylsko-słucką. Pierwsza wzmianka o Klecku znajduje się w kronice słuckiej pod 1127 r. Kronika słucka podaje luźne wzmianki o panowaniu kniaziów (Waregów) w ziemi Dregowiczów⁹. W 1442 r. król Kazimierz IV Jagiellończyk oddał Kleck Michałowi Zygmunto-wiczowi. Po jego śmierci Kleck do 1508 r. należał do Fiodora Jarosławowicza, księcia horodeckiego, zięcia Marii Gasztołdówny i Semena Olelkowicza, a następnie był we władaniu królowej Bony. W połowie XIV wieku przeszedł we władanie rodu Radziwiłłów.

Pierwsza wzmianka o Słucku (w latopisach *Słuczesk*, *Słuczsk*; w dyplomatach łacińskich *Slucia*, *Sluckum*) pojawiła się w *Powieści minionych lat* (zwanym też *Powieścią doroczną* lub *Kroniką Nestora*), staroruskim latopisie pod rokiem 1116 r. jako jedno z miast księstwa turowskiego¹⁰. Włodzimierz Mo-

энциклопедия. Русская Православная Церковь, Москва 2000, с. 161, mapa I; A. Mironowicz, *Organizacja Kościoła prawosławnego na ziemiach ruskich w XI-XIII wieku, Ecclesia. Kultura. Potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006 (2007), s. 69-83.

⁷ Д. Баловнев, *Погост, уезд и переезд. Приходская жизнь в ранней Русской Церкви*, „Родина”, 2002, nr 11-12, с. 127-131; В. Н. Татищев, *История Российская*, т. I, Москва 1963, с. 110; A. Mironowicz, *Powstanie diecezji turowskiej. Między Odrą a Urlem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów 2010, s. 46; A. Mironowicz, *Diecezja turowsko-pińska do końca XVI wiek*, Białystok 2011, s. 47-48.

⁸ M. Sobczyński, M. Barwiński, *Wpływ przemian terytorialnych i struktury wewnętrznej ziem ukraińskich...*, s. 9.

⁹ *Слуцкая летопись*, „Полное собрание русских летописей” [dalej: ПСРЛ], т. XXXV, Москва 1980, с. 81; А. У. Білінец, *Клецк. Старонкі даўняй гісторыі*, Мінск 2011; *Памяць. Гісторыка-дакументальная хроніка гарадоў... Клецкі раён*, Мінск 1999.

¹⁰ *В год 6624 (1116). Ходил Владимир войной на Глеба, ибо Глеб воевал с дрегевичами, Случеск сжег (...), Повесть временных лет*, с. 179; SGKP, т. X,

nomach (1053-1125), książę kijowski walczył wówczas z książętami połockimi i Glebem Wsiesławiczem (zm. 1119), księciem mińskim, synem Wsiesława Briaczysławicza (zm. 1101). W tym to roku Gleb napadł na ziemię Dregowiczów, spustoszył ją, a Słuck spalił. W 1159 r. Rogwołod Borysowicz wraz z wojskiem Światosława pojawił się pod Słuckiem celem zdobycia nowych włości¹¹.

Wzmianki o Słucku, leżącym około stu kilometrów na południe od Mińska, znajdujemy już o wiele wcześniej, bo w 1005 r. Według archimandryty Ławry Kijowsko-Pieczerskiej, Józefa Tryzny (XVII w.), Włodzimierz Światosławicz przekazał eparchii turowskiej w 1005 r. Słuck i inne grody. Według innych badaczy o Słucku wspomniano w dokumentach archiwum księstwa słuckiego już w 1068 r. Uczeń gimnazjum słuckiego, Iwan Gliebow, twierdził że zachowały się informacje o Słucku w Psalterzu z XI wieku. W 1097 r. na zjeździe w Lubeczu książąt – potomków Jarosława Mądrego – Słuck z Kijowem i Turowem został oddany Światopołkowi Izjasławowiczowi¹².

Kiedy w 1149 r. do walki o tron kijowski przy pomocy księcia peresopnickiego Wiaczesława Włodzimierzowicza przystąpił książę Jerzy Włodzimierzowicz Dołgoruki, jego sprzymierzeniec Światosław Olgowicz, książę siewierski (1146-1157) i czernihowski (1157-1164) zajął należące do księstwa turowskiego grody Słuck i Kleck¹³. Rejon Klecka i Słucka, czyli ziemia Dregowiczów, prawdopodobnie w połowie XII wieku, wszedł pod zarząd książąt czernihowskich. W XII stuleciu Jerzy Dołgoruki, prawdopodobnie szósty syn Włodzimierza II Monomacha, oddał Słuck Światopołkowi Oglowiczowi, książęciu czernihowskiemu i siewierskiemu; sprawował on władzę w Słucku i Klecku od 1150 r. W 1160 r. Włodzimierz Mścisławicz (1132-1173), wnuk Włodzimierza III Monomacha (1132-1173), przez dwa lata sprawował rządy w Słucku; był on pierwszym znanym księciem sprawującym władzę w Słucku¹⁴. Przeciw niemu wystąpili książęta na czele z Rościsławem Mścisławowiczem, skutkiem czego przeniósł się on na Smoleńszczyznę. Wyłonienie się udzielnego księstwa słuckiego z ziemi turowskiej, nastąpiło prawdopodobnie w latach dziewięćdziesiątych XII stulecia. Na tery-

---

s. 837; Н. Н. Улащик, *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, Москва 1985, с. 231; М. В. Довнар-Запольский, *Очерк истории Кривичской и Дреговичской земель до конца XII столетия*, Киев 1891, с. 61, 92, 102; І. Ціткоўскі, „Случчына. Уладары краю. Х-XX-стагоддзі”. Мінск 2004, нр. 29, с. 5; А. Грицкевич, *Древний город на Случи*, Мінск 1985, с. 3.

¹¹ *Latopis kijowski 1118-1158*, przeł. i koment. opatrzył Edward Goranin, Wrocław 1995, s. 139; tamże genealogia książąt pińskich i turowskich, połockich i mińskich, tabl. 5, 6.

¹² А. Грицкевич, *Древний город на Случи*, с. 3-5; И. Глебов, *Городъ Случкъ, Виленский календарь 1905*.

¹³ А. Грыцкевіч, *Случкае княства*, „Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 3 т.”, рэд. Г. П. Пашкоў і інш., т. 2, Мінск 2005, с. 347.

¹⁴ Николай арх., *Историко-статистическое описание Минской епархии*, 1864, с. 10.

torium księstwa słuckiego rządy sprawowali potomkowie Jerzego Jarosławowicza, księcia turowskiego. Ta słucka linia Rurykowiczów sprawowała rządy dwieście lat, do końca XIV wieku.

Po śmierci Jerzego Jarosławowicza księstwo turowskie zaczęło dzielić na mniejsze jednostki. Jeszcze za życia Jerzy Jarosławowicz podzielił je pomiędzy pięciu synów, m. in. Kleck przypadł w udziale Jarosławowi Juriewiczowi (1166-1183), Pińsk Świętopelkowi (1166-1170). Pińskie i dubrowickie księstwa pojawiły się w 1167-1174 latach, w tym okresie mogło wyłonić się również księstwo słuckie. Kleckie księstwo pojawiło się prawdopodobnie jeszcze wcześniej, ponieważ pod 1127 rokiem pojawia się książę klecki, Wiaczesław Jarosławicz (brat Jerzego Jarosławicza)¹⁵. Częste przekazywanie władzy w Słucku świadczy o jego niestabilnej pozycji w XII stuleciu.

W początkach XIII stulecia książęta wołyńscy zaczęli wywierać wpływ na rozdrobnione księstwa – turowskie, pińskie, słuckie i kleckie. Wówczas główne grody księstwa turowsko-pińskiego Turów i Pińsk razem z Brześciem, Połockiem, Nowogródkiem, Witebskiem i Słuckiem weszły w skład księstwa halicko-wołyńskiego¹⁶.

Dzieje Słucka i Kopyła w tamtym okresie zależne były od sytuacji na tronie kijowskim. Pierwsza wzmianka o Kopylu została zanotowana w halicko-wołyńskim latopisie pod 1274 rokiem, kiedy to łucki książę Mściśław Daniłowicz (1264-1288) ruszył na wojnę po Polesiu, z Kopyła. W 1275 r. pod Słuckiem połączyły się hordy mongolskie chana Złotej Ordy Mengu-Timura (1266-1282) wezwane na pomoc przez Lwa (ok. 1228-1301), księcia halickiego przeciwko Trojdenowi, księciu litewskiemu połączonemu z drużyną książąt ruskich¹⁷. W XIII stuleciu Słuczyszna trafiała pod zwierzchnictwo narzemiennie to książąt halicko-wołyńskich, to litewskich. Pod 1387 rokiem pojawiła się wzmianka o Jerzym Słuckim, ostatnim kniaziu z tej dynastii, potomku kniazia Światopełka II Izjasławowicza oraz Semenie Stepańskim. Wiadomo, że razem z Fiodorem Łuckim, Michałem Zasławskim, Iwanem Bielskim, kniazem połockim Skirgajłą i innymi, był on obecny podczas

¹⁵ I. A. Ціткоўскі, „Случчына. Уладары краю. X-XX-стагоддзі”, Мінск 2004, nr. 29, s. 6; A. Mironowicz, *Eparchia turowsko-pińska...*, s. 79.

¹⁶ В. М. Коган, В. И. Домбровский-Шалагин, *Князь Рюрик и его потомки. Историко-генеалогический свод*, Санкт-Петербург 2004, s. 164; И. И., Ковкель, Э. С. Ярмусик, *История Беларуси с древних времен до нашего времени*, Минск 2000; А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина, *История России*, Москва 2006; *История России с древнейших времен до наших дней*, ред. А. Н. Сахарова, Москва 2012.

¹⁷ SGKР, t. X, s. 838.

wjazdu do Krakowa w styczniu 1386 roku w orszaku Władysława Jagiełły, kiedy to udawali się na jego ślub z Jadwigą, córką Ludwika Węgierskiego.

Zachodnie ziemie byłej Rusi Kijowskiej dostały się pod panowanie książąt litewskich. Za czasów panowania Witenesa (1296-1315) i Giedymina (1316-1341) oraz wcześniej książąt litewskich: Erdziwiłła, Ringolda i Mendoga zostało podporządkowanych Litwie 14 księstw ruskich: zaślawskie, turowskie, mińskie, słuckie, kleckie, nowogródzkie, pińskie, mozyrskie, peresopецkie, świsłockie, łągojskie, sołomoreckie, stepańskie i borysowskie. Prawdopodobnie księstwo horodeckie znalazło się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego około 1320 r.¹⁸

Litwa poszerzała swoje terytorium ku południowi, wchłaniając kolejne księstwa i ziemie. Za czasów wielkiego księcia litewskiego Giedymina w 1317 r. w Nowogródku powstało biskupstwo prawosławne. Jego istnienie pozwalało powiązać trwale z Litwą ziemie zagarnięte od Rusi. W 1340 r. przez tegoż księcia litewskiego zostały zajęte Turów i Pińsk. Syn Giedymina, Olgierd, w 1362 r. zdobył Kijów i przyłączył do Litwy ziemię kijowską¹⁹. Pod koniec tego stulecia władanie księstwem słuckim przez potomków Ruryka dobiegło zatem końca. W latach dwudziestych lub trzydziestych XIV wieku księstwo słuckie weszło w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. W tym też stuleciu prawosławna eparchia turowska nadal obejmowała Ruś Czarną, a więc też Słuck i Kopyl.

W XIV wieku Słuczyna weszła w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo pińskie przeszło w ręce Narymuta, syna Giedymina. Ze Słuczyny wyłoniło się księstwo kopylskie, ponieważ utworzono je pod koniec XIV wieku w momencie, kiedy Witold odebrał od Włodzimierza Olgierdowicza Kijów i oddał mu we władanie Kopyl²⁰. Niewykluczone, że księstwo kopylskie funkcjonowało wcześniej, jeszcze w XIII stuleciu. Można założyć, że do Kopyla należały najbliższe okręgi wiejskie, a samo księstwo graniczyło z sąsiadującymi księstwami – słuckim, kleckim i mińskim. Granic księstwa podczas sprawowania rządów przez Włodzimierza Olgierdowicza i pierwszych Olelkowiczów nie odnotowano w źródłach pisanych. W latach 1401-1407 wielki książę litewski Witold za zgodą Władysława Jagiełły, przekazał Kleck Zygmuntowi Kiejstutowiczowi i swemu bratankowi Romanowi. Przeniesienie stolicy z Kopyla do Słucka, można tłumaczyć potrzebami wojskowymi i usytuowaniem kopylskiego zamku. Kiedy zaczęły pojawiać się pierw-

¹⁸ А. И. Локотко, *Историко-культурные ландшафты Беларуси*, Минск 2006, с. 241.

¹⁹ М. Собczyński, М. Барwiński, *Wpływ przemian terytorialnych i struktury wewnętrznej ziem ukraińskich...*, s. 9-11.

²⁰ *Słuck*, SGKP, t. X, s. 838; А. Мironowicz, *Православные жены и матери королей и князей польских*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, vol. I, red. U. Pawluczuk, Białystok 2010, s. 11-26.

sze armaty i broń palna, obrona zamku przed wrogami w Kopylu, mogła być trudniejsza aniżeli w Słucku.

Księstwa ruskie podporządkowywały się wielkim książętom litewskich ze względów bezpieczeństwa, ekonomicznych i kulturowych. Książęta litewscy udzielali pomocy wojskowej podczas konfliktów pomiędzy książętami ruskimi. Podporządkowywali ich sobie politycznie, niekiedy stając się lennikami książąt ruskich. Władcy litewscy zazwyczaj nie ingerowali w sprawy wewnętrzne księstw ruskich, zachowywali ich autonomię, chętnie przyjmowali prawosławie i ruską kulturę. Językiem oficjalnym na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego stał się język starobiałoruski. Rozwój terytorialny Wielkiego Księstwa Litewskiego spowodował, że w 1323 r. stolica państwa została przeniesiona z Trok do Wilna, będącego jednym z centrów dynastii Giedyminowiczów²¹. Fakt ten miał istotny wpływ na późniejsze dzieje księstwa słuckiego.

Giedymin przed śmiercią podzielił państwo między siedmiu synów. Między innymi Kiejstut otrzymał Troki, Olgierd Witebsk i Krewo, zaś najmłodszy Jawnuta – Wilno wraz z władzą naczelną. Jednak po kilku latach Kiejstut z Olgierdem dokonali bezkrwawego przewrotu, wynikiem którego Olgierd otrzymał Wilno. Władza na Litwie od końca XIV wieku pozostawała od tej pory w rękach przedstawicieli dwóch linii Giedyminowiczów: potomków Olgierda i Kiejstuta; Giedyminowicze władali państwem aż do śmierci króla Zygmunta Augusta w 1572 r.

W Kijowie zaś rezydował namiestnik Giedymina, jego przyrodni brat, Olgimunt, co przyczyniało się do zachowywania pewnego rodzaju kontroli na tym obszarze. Natomiast w początkach XIV wieku miejsce dawnego Kijowa zajęła Moskwa, z którą książęta słuccy utrzymywali bliskie stosunki.

Wielkie Księstwo Litewskie pod koniec XIV wieku, zaczęło integrować się z Królestwem Polskim. W 1341 r. wielki książę litewski Giedymin, wydzielił odrębne dzielnice dla swoich siedmiu synów: w celu umocnienia ich panowania nad ogromnym terytorium. Te wyodrębnione dzielnice były zarządzane przez namiestników. Pojawiła się naturalna skłonność sprawujących funkcję namiestników do traktowania podległych im dzielnic jak dziedzicznych księstw. Władysław Jagiełło, syn Olgierda i jego drugiej żony Julianny, księżniczki twerskiej, objął tron wielkoksiążęcy w Wilnie w 1377 r. W 1401 r. oddał władzę swojemu stryjecznemu bratu, Witoldowi.

Władysław Jagiełło, jak również w pewnym stopniu Witold, próbował przeciwdziałać tej tendencji i jak widać, z czasem księstwa dzielnicowe zaczęły znikać z mapy. Utrzymywały się wyłącznie mniejsze księstwa, które można przyrównać do dużych posiadłości bojarских – takich księstw nie

---

²¹ A. Mironowicz, *Diecezja turowsko-pińska do końca XVI wieku*, Białystok 2011, s. 117; U. A. Pawluczuk, *Osiemnastowieczne Wilno – miasto wielu religii i narodów*, Białystok 2015, s. 21-23.

musiał się już obawiać wielki książę. Jednak w XV stuleciu trudna sytuacja wewnętrzna spowodowała odrodzenie się trzech dużych księstw dzielnicowych na terenie monarchii: kijowskiej, wołyńskiej i mściławskiej. Wszystkie te trzy księstwa dzielnicowe przestały istnieć przed unią lubelską, choć – co oczywiste – pozostawiły trwałe ślady na mapie terytorialnej. W 1395 r. odebrano dzielnicę Włodzimierzowi Olgierdowiczowi, w zamian za co otrzymał on księstwo słucko-kopylskie.

Syn Giedymina, wielki książę litewski Witold, na synodzie nowogródzkim w 1415 r. otrzymał prawo mianowania osób duchownych na stanowiska cerkiewne i wykorzystywanie w pełni praw kłtoriskich. Wówczas powstała podstawa prawna do niezależnej struktury organizacyjnej Kościoła prawosławnego w państwie polsko-litewskim. Kilka lat później, w 1420 r., to Witold, po rozmowach z metropolitą kijowskim Focjuszem, wyraził zgodę na likwidację metropolii litewskiej poprzez rozciągnięcie jurysdykcji metropolii kijowskiej na terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od 1458 r. do unii brzeskiej 1596 r. na ziemiach ruskich państwa polsko-litewskiego Kościół prawosławny posiadał własną organizację w postaci metropolii kijowsko-halickiej, podporządkowanej wyłącznie patriarsze konstantynopolskiej²². Od tej pory metropolici zachowali tytuł *metropolity kijowskiego*, ale rezydowali w Wilnie²³. W tym samym też roku (1458) syn kniazia Olelki, Semen Aleksandrowicz, został ochrzczony przez metropolitę kijowskiego Focjusza.

Za panowania wielkich książąt litewskich, Witolda i Jagiełły, nastąpił rozwój wielkiej własności ziemskiej. Przez kilkadziesiąt lat do połowy XV wieku największym latyfundiem było biskupstwo wileńskie. Potem jednak kilka potężnych rodów magnackich zaczęło posiadać rozleglejsze majątki. W Wielkim Księstwie Litewskim powiększała się przestrzeń uprawna, przybywało ludności. Żeby wzmocnić gospodarstwo bojarów, Witold masowo nadawał im po jednym, dwóch lub po kilku poddanych – wełdanów. Wdzięcznie go za to wspominali jeszcze w XVI wieku bojarzy litewscy mówiąc, że „wielki kniaz Witowt prostomu człowiekowi wiełdonych niedaiwał, odno bojarom, liudiem dobrym”²⁴. Najbardziej zasłużeni i najbliżsi wielkiemu księciu bojarzy otrzymywali nawet całe włości, a ich majątki urastały dzięki temu do rozmiarów latyfundiów. Należy zauważyć, że w dokumencie Witolda

---

²² A. Mironowicz, *Metropolia kijowska w strukturze patriarchatu kijowskiego (988-1685), Autokefalie Kościoła prawosławnego w Polsce*, red. A. Mironowicz, U. A. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2006, s. 50-54; U. A. Pawluczuk, *Osiemnastowieczne Wilno...*, przyp. 109, s. 53.

²³ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań 1995, s. 64.

²⁴ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 87.

z 1387 r. pojawia się imię słuckiego kniazia Grzegorza (Hryćki) Konstytynowicza, wywodzącego się z dynastii Giedyminowiczów, co wskazuje na to, że w tym okresie mógł on sprawować władzę w ziemi słuckiej²⁵.

2. Księstwo słuckie pod panowaniem książąt Olelkowiczów

Kluczową rolę w ukształtowaniu się księstwa słuckiego odegrał książę Włodzimierz Olgierdowicz, który sprawując rządy w Kijowie, starał się prowadzić niezależną politykę. W 1392 r., po podpisaniu ostrowskiego porozumienia pomiędzy Witoldem a Jagiełłą, Kijów z Żytomierzem i Owručem zostały oddane Skirgielle, a rządy Włodzimierza Olgierdowicza ograniczono do Kopyła. Wielki książę litewski Witold, prowadząc politykę centralizacyjną i likwidującą udzielne księstwa, odebrał od Włodzimierza Olgierdowicza Kijów.²⁶ Po śmierci Skirgiełły w 1397 r. w Kijowie ustanowił swojego namiestnika.

By mocniej związać syna Włodzimierza Olgierdowicza Olelkę z dworem wileńskim, Witold wydał za niego swą wnuczkę Anastazję, której rodzicami byli córka Witolda – Zofia i jej mąż Wasyl I, wielki książę moskiewski. Ślub odbył się 22 sierpnia 1417 r. Po ślubie Witold nadał Olelkowi księstwo słuckie, które wcześniej dzierżył ojciec Olelka.

Kniaź Olelko kontynuował politykę swego ojca – podtrzymywał kontakty z dworem moskiewskim oraz nowym metropolitą kijowskim i całej Rusi – Focjuszem (1408-1431), a po jego śmierci z metropolitą Jonaszem I Rusinem (1448-1458)²⁷. Natomiast w księstwie słuckim kniaź Olelko wraz z żoną Anastazją wyposażył cerkwie słuckie: cerkiew św. Michała w Słucku, a w latach 1404-1409 sobór Zaśnięcia NMP. Za panowania króla Kazimierza IV Jagiełłończyka (1440-1492) powstało wiele monasterów i cerkwi, m.in. monaster św. Trójcy w Słucku. Za rządów tego króla potężnymi patronami prawosławia stali się książęta Olelkowicze słuccy, mścisławscy, kobryńscy²⁸. Na rozwój

²⁵ J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów*, Poznań – Wrocław 1999, s. 180-181; A. Prochaska, *Rokosz Hryćka Konstytynowicza 1387-1390*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 22, Lwów 1908, s. 392-396; *Беларуская даўніна*, рэд. Ю. М. Мікульскі, Вып. 1, Мінск 2014, с. 152.

²⁶ *Владимир Ольгердович, Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона...*, т. ба. Санкт-Петербург 1892, с. 652-653.

²⁷ *Акты исторические собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I (1334-1598). Санкт-Петербург 1841, нр. 47, 48.

²⁸ *W Prognostyku o zalożeniu miasta Słucka (czyli Przepowiedni)*, stanowiącym fragment latopisu słuckiego (XVI-XVII w.), znajduje się krótkie przedstawienie historii Słucka i jego przyszłości. Pierwszymi kniaziami słuckimi byli wielcy książęta litewscy. W źródle wymieniono Świdrygiełłę, a dopiero potem Olgierda, który to „na księstwo nastąpił i szczęśliwie panował, mocno broniąc mieszkania swego i mieszkających obywatelów”. Wedle tekstu trzecim kniazem słuckim był Semen Michajłowicz

księstwa słuckiego w tym okresie, wpływał fakt zasiadania kniazia Olelki w litewskiej radzie panów, obok innych przedstawicieli ruskiego prawosławia: Iwana Ilinicza, Jerzego Semenowicza, kniazia Holszańskiego i innych, mimo że w II połowie XIV wieku składała się ona głównie z katolików²⁹.

Podczas *kniazienia* w Kijowie Olelki i jego syna Semena Olelkowicza, został tam zrekonstruowany sobór Zaśnięcia NMP i inne cerkwie. Kijów był ważnym centrum wewnętrznego i międzynarodowego handlu. Przez miasto przewożono wiele towarów ze Wschodu, Europy i księstwa moskiewskiego. Po utworzeniu dwóch metropolii – moskiewskiej i litewskiej – Kijów stał się centralną częścią metropolii litewskiej. Po unii lubelskiej, Kijów został jedną z polskich ziem koronnych. Podczas sporów wyznaniowych między prawosławnymi a unitami, rola Kijowa jako ostoji prawosławia bardzo wzrosła³⁰.

Z osobami książąt kijowskich Olelka i jego syna Semena Olelkowicza wiązać należy również osadnictwo tatarskie w Księstwie Kijowskim³¹. Za czasów panowania Semena Olelkowicza (1440-1471) w Kijowie wzmogło się tłumaczenie ksiąg. Na dworze księcia Olelkowicza z języka hebrajskiego na ruski, przetłumaczono kilka dzieł o charakterze filozoficznym, religijnym i encyklopedycznym (z dziedziny astronomii, medycyny). Dzieła te zachowały się w kopiach wykonanych w późniejszych wiekach. Zapoczątkowały one działalność judaizantów (tzn. osób próbujących powiązać teologię i obrzędowość chrześcijańską z teologią i obrzędowością żydowską). Wraz z Michałem Olelkowiczem zjawisko to przeniosło się do Nowogrodu Wielkiego³².

Księstwo pińskie zostało reaktywowane w 1471 r. Po likwidacji księstwa kijowskiego król Kazimierz Jagiellończyk pozostawił byłemu księciu kijowskie-

---

Olelkowicz. Napisano o nim, że „z wielką potęgą żołnierstwa i mieszkających obywatelów barzo przycisnął, który wojną bawił się ustawiczną i na jednym miejscu zostawać nie chciał, zozstawiwszy księżnę w zamku okołoł (sic!) a sam z żołnierzami swemi na wojnie bywał”. Władzę w Słucku sprawowała w tym czasie Anastazja. Księżna „cerkiew zamkową soborną Przenajświętszej Panny i Bogarodzicy na Wysokiem zamku nazwanym dzieciniec skączyła 1409 r.”. *Беларуская даўніна*, рэд. Ю. М. Мікульскі, с. 165-167; Н. Петров, *Белоруссия и Литва. Исторические судьбы Северо-Западного края*. Санкт-Петербург 1890, с. 110, 133.

²⁹ L. Korczak, *Litewska Rada Wielkoksiążęca*, s. 80-86, 94-100; K. Pietkiewicz, *Wielkie...*, s. 80-107; A. Mironowicz, *Prawosławne żony i matki królów oraz książąt polskich*, „Latomys Akademii Supraskiej. Prawosławni w dziejach Rzeczypospolitej”, red. U. A. Pawluczuk, Białystok 2010, s. 23.

³⁰ Т. Низамова, *От первых киевских школ до Университета Святого Владимира*, *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, nr 8, Київ 2016, с. 52-53.

³¹ A. Konopacki, *Życie religijne Tatarów na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XIX wiek*, Warszawa 2010, s. 35.

³² R. Cicienienė, *Książka rękopiśmienna w życiu społeczeństwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV – połowie XVI wieku*, „Rocznik Lituanistyczny” nr 1, 2015, s. 228.

mu Olelkowi Kopyl, Słuck i Kleck, a jego najstarszy syn – Semen Olelkowicz otrzymał – księstwo pińskie. Następnie monarcha, po śmierci Semena Olelkowicza (1470), przywilejem z 27 kwietnia 1471 r. przekazał Pińsk księżnej Marii Gasztołd, wdowie po księciu kijowskim Semenie Olelkowiczu.

Po śmierci Semena Olelkowicza namiestnikiem kijowskim został Marcin Gasztołd, jednak kijowianie nie wpuścili go do miasta, skutkiem czego było zdegradowanie księstwa kijowskiego. Skutkiem tego zdarzenia księstwo kijowskie ustanowiono województwem. Jego wojewodą został Marcin Gasztołd. W skutek nieporozumień w 1475 r. Gasztołd zrezygnował z funkcji wojewody i opuścił Kijów. W miarę rozwoju miasta Słucka za czasów Aleksandra Włodzimierzowicza zwanego Olelkiem, księstwo zaczęto nazywać słucko-kopylskim, a następnie słuckim, co wiązało się z przeniesieniem ośrodka władzy do tego miasta. Jego to uznaje się za protoplastę rodu książąt słuckich.

W 1420 r. do Słucka przyjechał z wizytą dyplomatyczną od moskiewskiego kniazia Wasyla I, metropolita Focjusz. W latach 1446-1447 na pomoc moskiewskiemu kniaziewi Wasylemu II, który próbował objąć tron moskiewski po Dymitrze Siemiakinie, wyruszył kniaz Olelko. W 1440 r. wielki książę litewski, w porozumieniu z radą panów, oddał Olelkowi księstwo kijowskie. Olelko wyjechał do Kijowa, a swoim namiestnikiem w Słucku uczynił syna Semena, zaś w Kopylu – Michała.

Michałowi Olelkowiczowi przychylny był metropolita moskiewski Jonasz I Rusin, który wspierał go w objęciu namiestnictwa w Nowogrodzie. Pełnienie funkcji urzędniczej namiestnika nowogrodzkiego, dawało większe możliwości działania, niż wakowanie na urządzie jako wojewody, namiestnika czy marszałka³³. Nowogród Wielki, będący stolicą księstwa nowogrodzkiego, od 1136 r. będący republiką bojarską, był jednym z największych miast średniowiecznej Europy. W 1388 r. Władysław Jagiełło zażądał namiestnictwa dla swego brata, Lingwena Semena Olgierdowicza (zm. 1431). W ramach rekompensaty Lingwen dostał od Władysława Jagiełły księstwo mścisławskie. Potomkinią Lingwena była Anastazja Mścisławska, która poślubiła Semena Michajłowicza Olelkowicza, syna Michała Olelkowicza.

W 1471 r. król Kazimierz Jagiellończyk, ustanowił w Kijowie województwo na miejscu księstwa dzielnicowego rządzonego przez potomków Włodzimierza Olgierdowicza. Po śmierci Olelki, król oddał Semenowi księstwo kijowskie, a Michałowi Słuck³⁴. Między innymi Włodzimierz Olgierdowicz i jego syn Szymon Olelkowicz rozdawali w rejonie Owruca (ziemia kijowska) grunty na własność różnym osadnikom, pod koniecznym warunkiem „stróżowania i obrony kraju”. Rozdawnictwo gruntów leśnych było bardzo hojne. Skutkiem takiej polityki było powstanie miejscowych osadników zwanych „bojarami zauszskimi”, tzn. osiadłymi za rzeką Uszą.

³³ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 203.

³⁴ А. Грицкевич, *Древний город на Случи*, с. 5-7.

Książę Semen Aleksandrowicz Olelkowicz, po wyludnieniu mongolskim, zaczął rozdawać puste przestrzenie miejscowym bojarom. Książę Semen potwierdził swemu bojarowi, słudze Jeremiaszowi Szaszskowi, posiadane ojcowizny i dziadowszczyzny w ziemi kijowskiej za pełnienie różnych posług³⁵.

Semen Aleksandrowicz rozdawał „puste ziemie” swoim namiestnikom. Prawo do posiadania tych ziem zostało potwierdzone przywilejem króla Zygmunta I w 1506 r. dla całego księstwa kijowskiego. 16 stycznia 1499 r. w Grodnie król Aleksander podarował Semenowi Michajłowiczowi Olelkowiczowi prawo władania Słuckiem i Kopylem³⁶. W gramocie wielkiego księcia litewskiego Aleksandra z 1499 r. wymieniono najbardziej znaczące punkty księstwa słuckiego: miasto Słuck, dwory Iwań, Pohost i Omhowicze, miasto Kopyl, dwory Basławce, Syrowatczyce, Staryca, Cimkowicze, Skiepiew, Stare Sioło.

Książę Olelko wraz z synem Siemionem nadawali różnym osobom ziemie znajdujące się w ziemi kijowskiej. Bohdan Fedorowicz, namiestnik putywelki, zwrócił się z prośbą do króla Aleksandra o ponowne potwierdzenie nadań kniazia Olelko i Siemiona na wsie Bobrowoje, Hołubijew i Radinowo, ponieważ oryginały spaliły się podczas najazdu Tatarów na Kijów³⁷.

XV stulecie było dla książąt słuckich okresem niezrealizowanych ambicji. Nie spełniły się ich dążenia do objęcia najwyższych stanowisk państwowych. W wyniku politycznych intryg i zmów utracili oni księstwo kijowskie. Po raz ostatni przedstawiciele tego rodu zostali wciągnięci do politycznych intryg, które mogły ich kosztować utratę własności ziemskiej w pierwszym dziesięcioleciu XVI wieku, kiedy poszukiwano zdrajców i członków buntu pod kierownictwem Michała Glińskiego³⁸.

Przeniesienie ośrodka władzy do Wilna wzmacniało rolę miejscowej arystokracji, w tym książąt słuckich. Monarchowie, aby zachować względy poddanych, nadawali im kolejne dobra ziemskie. Wiele dóbr książęta słuccy nabywali sami, wykorzystując wprowadzenie swobody w obrocie dobrami ziemskimi. Dziedziczne księstwa w państwie litewskim przestały istnieć w XV wieku. Pozostały nieliczne władztwa terytorialne w rękach bocznych dynastii Giedymina. W czasach Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506) były to księstwa: słuckie, pińskie, mścislawskie i kobryńskie na Podlasiu. Podlegały one wojewodom wileńskiemu lub trockiemu. W księstwie pińskim władzę

³⁵ *Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год*, Киев 1868, s. 19-20; SGKP, t. IV, s. 298.

³⁶ *Архив Юго-Западной России* [dalej: АЮЗР], t. I, Санкт-Петербург 1846, s. 185-186.

³⁷ List pisany w Wilnie 27 lipca 1496 r., *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, 1366-1506*, t. I, Lwów 1887, s. 111.

³⁸ A. Skiepjjan, *Olelkowicze w XVI wieku w życiu społeczno-kulturalnym Wielkiego Księstwa Litewskiego, Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, J. Urwanowicz, E. Dubas-Urwanowicz, Białystok 2003, s. 552.

sprawowali przedstawiciele rodu Olelkowiczów. Księstwa te podlegały wojewodom wileńskiemu lub trockiemu³⁹.

Rozwój Wilna w tym okresie był bardzo intensywny. Zamek w Wilnie pełnił role prestiżowe i funkcjonalne – polityczno-administracyjne, militarne, religijne. Wilno było rezydencją władcy i siedzibą urzędnika lokalnej administracji – namiestnika wielkoksiążęcego. Gród stawał się ważnym ośrodkiem państwa litewskiego. Król Aleksander Jagiellończyk większość czasu spędzał nie w Krakowie, lecz właśnie w Wilnie⁴⁰. W mieście tym odbywały się również sobory Cerkwi prawosławnej. Na sobór do Wilna w 1509 r. z księstwa słuckiego przybyli Józef (z monasteru św. Trójcy w Słucku) i protopop słucki Fiodor. W księstwie słuckim, podobnie jak w innych dobrach prywatnych, obsadzanie stanowiska przełożonego monasteru, zależało często od ich właścicieli. Właściciele szeroko ingerowali w wewnętrzne życie cerkiewne⁴¹.

Za panowania króla Zygmunta I Starego i jego małżonki Bony Sworzy (1518-1557), a następnie za czasów ich syna Zygmunta II Augusta, Wilno przekształcono w renesansowe centrum kultury; rozwijały się tam nowoczesne myśli humanizmu⁴².

Zygmunt II August uczynił z Wilna praktycznie stolicę Rzeczypospolitej. Za sprawą jego małżeństwa z Barbarą Radziwiłłówną, zamożny ród Radziwiłłów zyskał wyjątkowe względy, lecz nie tylko on. Między innymi Kiszkowic, Ostrogscy, Sapiehowie, a także Olelkowicze słuccy, budowali wówczas w Wilnie wytworne pałace⁴³. Helena Radziwiłłówna (zm. 1546), żona Jerzego I Olelkowicza (zm. 1542), była córką Mikołaja II Radziwiłła (zm. 1521), który choć rozpoczął karierę m. in. zasiadając w organie władzy litewskiej – radzie panów, to kontynuował ją za panowania Zygmunta I Starego. Jego rodzony brat, Jerzy Radziwiłł, z Barbarą z Kołów doczekał się córki, także Barbary, późniejszej małżonki Zygmunta II Augusta. Za panowania Barbary Radziwiłłówny książę słucki Jerzy I, jedyny syn Semena Olelkowicza i Anastazji, córki księcia mścisławskiego Iwana Jurjewicza Lingwenowicza, kupował nowe posiadłości w księstwie słuckim i na Podlasiu. Pomimo bliskich powiązań z Radziwiłłami pomiędzy Mikołajem Radziwiłłem „Czarnym”, wojewodą wileńskim a księciem słuckim doszło do konfliktu. Zgodnie z przywilejami Olelkowicze zajmowali w radzie litewskiej drugie miejsce po biskupie wileńskim. Radziwiłł „Czarny” również pretendował do zajmowania tego miejsca. 20 stycznia 1560 r.

³⁹ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 203.

⁴⁰ U. A. Pawluczuk, *Wilno w okresie soboru 1514 r.*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, red. M. Kuczyńska, A. U. Pawluczuk, vol. 5, s. 83-102.

⁴¹ A. Mironowicz, *Sobory wileńskie 1509 i 1514 r.*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, vol. 5, red. M. Kuczyńska, U. A. Pawluczuk, s. 71, 74.

⁴² M. B. Topolska, *Spoleczeństwo i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*, Poznań-Zielona Góra 2002, s. 39.

⁴³ U. A. Pawluczuk, *Osiemnastowieczne Wilno...*, s. 34.

król Zygmunt II August wydał list zezwalający na piastowanie pierwszego miejsca po duchownym przez Radziwiłła, co tylko wzmogło nieporozumienie⁴⁴.

Za życia Jerzego I księstwo słuckie zwiększyło swój stan posiadania. Ten młody i przedsiębiorczy książę kupował różne ziemie: łąki, lasy, które przylegały bezpośrednio do posiadanych już włości. Olelkowicz nie szczędził pieniędzy na takie zakupy, na co uzyskał pozwolenie na kupno nowych ziem od króla Zygmunta I w latach 1533-1540. Jerzy I nie cofał się również przed zagrabianiem dóbr bojarskich, jednocześnie czyniąc im nadania w księstwie słuckim. Dbał więc o swój książęcy wizerunek, tym samym też nie chciał wchodzić w konflikt z bojarami. Jerzy I czynił też starania w celu odzyskania dóbr rodowych. Olelkowicz wraz z matką dochodził prawa do księstwa mściśławskiego, jako do dziedzictwa macierzystego⁴⁵. W 1528 r. największym posiadaczem ziemskim obok Kieżgajłów, Radziwiłłów, Gasztołdów i Konstantego Ostrońskiego, był właśnie słucki książę Jerzy. O wroście majątku księcia Olelkowicza świadczy liczba wystawianych na popisach koni: w 1528 r. – 433 konie, w 1534 r. – 500 koni.

Stosunki kniazia Jerzego I z królem Zygmuntem I były zatem bardzo dobre. Stale zasiadał on w radzie panów litewskich jako książę słucki. Przebywał czasami w otoczeniu króla również na terenie Korony w Krakowie, w grudniu 1526 i w sierpniu 1527 r. Uczestniczył również w uroczystym akcie wyniesienia Zygmunta Augusta na tron wielkksiążęcy 18 października 1529 r., zajmując należne mu w Radzie miejsce z prawej strony króla, jako drugi po biskupie wileńskim. Wzięcie udziału w owym akcie wiązało się z ogromnym uprzywilejowaniem. Natomiast zasiadanie w organie władzy Wielkiego Księstwa Litewskiego, jakim była rada panów, dawało możliwość książętom Olelkowiczom kontrolowanie wszystkich sfer życia na podległym im terenie. Do przywilejów honorowych zaliczało się m.in. otrzymywanie osobistych powiadomień od wielkiego księcia litewskiego dotyczących rozpoczynania działań zbrojnych, zwoływania sejmu, itp. Tylko osoby o statusie książąt miały prawo wyciskać pieczęcie na czerwonym wosku. Przemyślane wyjście za żonę Aleksandry Semenowej (zm. 1564), siostry rodzonej Jerzego I księcia słuckiego, za Konstantego Iwanowicza Ostrońskiego również powodowało wymierne korzyści w postaci stabilnej pozycji majątkowej rodu Olelkowiczów i korzystne stosunki z Cerkwią prawosławną. Ród Ostrońskich, podobnie jak Olelkowiczów, był wielkim kтитorem cerkwi.

Podawanie kandydatury duchownych na metropolię kijowską było często inicjowane przez Olelkowiczów słuckich. Książę słucki Jerzy I otrzymał wraz

---

⁴⁴ J. Daniłowicz, *Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, t. II, Wilno 1862, s. 322; A. Скеп'ян, *Князи Слуцкия*, Минск 2013, c. 65.

⁴⁵ P. Dąbkowski, *Dobra rodowe i nabyte w prawie litewskim od XIV do XVI wieku*, Lwów 1916, s. 19-20.

z Aleksandrem Chodkiewiczem, starostą brzeskim i Iwanem Hornostajem podskarbinem ziemskim litewskim (1531-1558), prawo opieki nad metropolią kijowską podczas wakansu na stolicy metropolitalnej. Dnia 8 lutego 1535 r. nadał mu król Zygmunt I przywilej na jednorazowe podawanie (zatwierdzenie) archimandryty Ławry Pieczerskiej w Kijowie. Jerzy I Słucki pozostawał w bliskim relacjach z Chodkiewiczem, późniejszym wojewodą nowogródzkim, między innymi przez wzgląd na rodzinne koneksje. Córka księcia słuckiego, Zofia (zm. 1571), wyszła za mąż za Jerzego Chodkiewicza (zm. 1569), kasztelana trockiego, syna tegoż wojewody wileńskiego, Aleksandra.

Królowa Bona nastawiona była przychylnie do Kościoła prawosławnego. Dzięki polityce królowej Bony i jej syna Zygmunta II Augusta do połowy XVI stulecia wysokie stanowiska otrzymywało możnowładztwo prawosławne i katolickie⁴⁶.

Po śmierci Jerzego I, jego syn, Jerzy (Jurij) II Olelkowicz (zm. 1578), podobnie jak ojciec, stale zasiadał w radzie panów litewskich jako książę słucki. Nie brał udziału w sejmie lubelskim w 1569 r. prawdopodobnie z powodu choroby i fakt ten spowodował, że odsunięto go od życia politycznego na Litwie. Przed unią w Wielkim Księstwie Litewskim miały miejsce natomiast skomplikowane zabiegi przysięgowe księcia Jerzego II Słuckiego. Nie uczestniczył on w obradach sejmu lubelskiego, podobno z powodu choroby i tym samym najbardziej sobie zaszkodził, gdyż jako jedyny spośród wielu wielmożów litewskich, rzeczywiście stracił na skutek zmian, wprowadzonych wraz z unią lubelską⁴⁷. Powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów spowodowało, że książęta utracili charakter odrębnego stanu na forum wspólnotowym. Nie przyznano im dziedzicznego miejsca w senacie. Chodzi o przywilej Zygmunta Augusta z 20 kwietnia 1572 r. Wyjątek stanowiła pozycja księstwa słuckiego. Opór szlachty koronnej oraz wygaśnięcie rodu w 1592 r. spowodowało, że przywilej nigdy nie został wykorzystany w praktyce. Z podobnego przywileju nie pozwolono jednak korzystać także książętom lennym⁴⁸.

Po śmierci króla Zygmunta II Augusta w lipcu 1572 r. sytuacja Jerzego II Olelkowicza uległa zmianie. Książę słucki doniósł, że Chodkiewicz oddaje

---

⁴⁶ A. Mironowicz, *Eparchia turowsko-pińska...*, s. 197; M. B. Topolska, *Spółczesność i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim...*, s. 47.

⁴⁷ H. Lulewicz, *Gniewów o unię ciąg dalszy, stosunki polsko-litewskie w latach 1569-1588*, Warszawa 2002, s. 57.

⁴⁸ *Protostatio magnifici ducis Slucensis de assistendo loco in Senatu Regni*, H. Lulewicz, *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, *Okres bezkrólewia*, Warszawa 2006; J. Wijaczka, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach (1490-1568): ostatni mistrz zakonu krzyżackiego i pierwszy książę „w Prusiech”*, Olsztyn 2010; M. Kowalski, *Księstwa i książęta w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, „Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy” 2014, nr 7, s. 293-318.

w zastaw królewszczyzny, organizuje sejmiki bez wiedzy rady panów litewskich. Książę słucki opublikował tajną korespondencję Chodkiewiczów z cesarzem. Jerzy II Słucki „jakby udziałnym Księciem został, oddawał siebie i księstwo swoje pod władzę Polski”. Informował, że „Litwini otwarcie się przeciw niemu przygotowują, zaprzęgi, wozy, armaty i broń zbierają”⁴⁹.

Kolejny właściciel księstwa słuckiego, Jerzy III, wraz z matką otrzymał starostwo mohylewskie, co w następnym roku zostało rozciągnięte na jego młodszych braci. Rozdzielenie księstwa słuckiego pomiędzy trzech synów nastąpiło przed śmiercią Jerzego II. Każdy z książąt słuckich otrzymał część Słucka z osobną administracją. W Słucku było trzech książąt i trzech wójtów. Jego brat, Iwan Symeon, otrzymał od ojca zamek Kopyl i kilka dworów. Cechą wyróżniającą stan magnacki był majątek, powiązania rodzinne, odbyta edukacja. Wszyscy członkowie rodu Olelkowiczów byli starannie wyedukowani, posiadali ogromny majątek i mieli szerokie powiązania z najważniejszymi rodami w Wielkim Księstwie Litewskim i zagranicą⁵⁰.

Nie bez znaczenia okazała się rola miasta Słucka w ugruntowywaniu pozycji książąt Olelkowiczów. Większość ówczesnych rodów magnackich dążyła do wznoszenia okazałych rezydencji. Także Olelkowicze posiadali takowe. W XV stuleciu Słuck był już dużym miastem feudalnym. Po prawej stronie rzeki Słuczy u ujścia rzeki Byczek zbudowano Górny Zamek na planie okręgu, a poniżej niego Dolny Zamek⁵¹. Książęta dysponowali funduszami na budowę zarówno zamku jak i fortyfikacji wokół części miasta. Nie wszyscy magnaci mogli sobie na to pozwolić ze względów finansowych. Twierdza słucka należała do jednych z najpotężniejszych w Wielkim Księstwie Litewskim⁵².

W połowie XV wieku Słuck posiadał trwałe dynastyczne, polityczne, kulturalne i religijne powiązania z Wilnem, Moskwą, Kijowem, Pińskiem. Stanowił jedno z najaktywniejszych politycznie centrów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Słuck powiązany był drogami handlowymi z wieloma miastami Korony Królestwa Polskiego i innymi miejscowościami Wielkiego Księstwa Litewskiego. W XVI stuleciu kupcy słuccy sprzedawali swoje towary w wielu miej-

⁴⁹ R. Hejdensztejn, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594*, t. I, Petersburg 1857, s. 46; E. Dubas-Urwanowicz, *Polskie opinie o Henryku Walezym. Oczekiwanie a rzeczywistość*, „Przegląd Historyczny” 1990, 81/1-2, s. 61.

⁵⁰ J. Wolff, *Kniaziowie Litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 334; A. Грицкевич, *Древний город на Случи*, s. 12.

⁵¹ Ю. А. Якимович, *Зодчество Белоруссии XVI – середины XVII вв. Минск 1991*, s. 305-309; Рог. Н.А. Волков, *Оборонительные укрепления Случка в XII – начале XIX в., Новые материалы по истории фортификации*, Вып. 2., Архангельск 2016, s. 152-161.

⁵² A. P. Hryckiewicz, *Miasta magnackie na Białorusi i Litwie*, „Przegląd Historyczny” 1970, t. 61, z. 3, s. 431.

scowościach ukraińskich, w Moskwie, Smoleńsku. Ze Słucka kupcy udawali się też m. in. do Poznania, Lublina, Gniezna, Warszawy⁵³.

Pomimo że Słuck zasłynął jako stolica księstwa słuckiego, to jednak – co jest zastanawiające – Kopyl znany był w historii o wiele wcześniej. Już na mapie Sebastiana Münstera z 1556 r. figuruje Kopyl z zamkiem, zaś Słuck nie został tam uwzględniony. Podobna sytuacja dotyczy mapy Abrahama Orteliusa z 1584 r. Prawo magdeburskie dla Kopyła zostało nadane dopiero w 1652 r. przez króla Jana Kazimierza (1648-1668)⁵⁴.

Z początku księstwo słuckie, o czym była już mowa, funkcjonowało jako księstwo udzielne. Jednym z najistotniejszych czynników sprawowania pełnej władzy we własnym „państwie” miało wydanie aktu dla książąt dzielnicowych w 1499 r. We wszystkich tych aktach, wielki książę litewski oddawał kniaziom władzę nad miejscowymi bojarami i ich ziemiami⁵⁵. W księstwie istniało rycerstwo zależne. Osoby posiadające tytuł księcia należały do elity politycznej ziem polsko-ruskich. Książęta słuccy, podobnie jak inni książęta litewsko-ruscy, swobodnie dysponowali swoimi majątkami. Posiadali również najwyższą władzę zwierzchnią nad poddanymi we własnym księstwie. Z czasem jednak ograniczenia prawa związane z lennym charakterem dóbr, zostały zniesione na rzecz pełnej własności; można je było więc sprzedawać, dzielić, podarować krewnym. Dobra nadane na prawie książęcym, w odróżnieniu od zwykłych dóbr szlacheckich, utrzymały status księstwa. Po rządami rodu książąt słuckich księstwo to, jako jedyne z ruskich księstw lennych stworzonych przez wielkich książąt litewskich w XIV wieku, przetrwało centralizację państwa na przełomie XV i XVI wieku jako odrębna jednostka administracyjna.

Przedstawiciele rodów książęcych mogli w miarę swobodnie dysponować jedynie dobrami nabytymi, czy to drogą kupna, czy posagu. Dobra nabyte, jeśli nie zostały alienowane, w następnym pokoleniu, stawały się dobrami dziedzicznymi (a więc objętymi zakazem alienacji). Książęta słuccy uzyskiwali nowe posiadłości dzięki nadaniom kolejnych władców oraz zakupom dóbr⁵⁶.

Posiadanie odpowiednich struktur władzy w swych posiadłościach – zamków, dworów miało istotne znaczenie dla utrzymania arystokratycznego prestiżu. Kluczową rolę w utrzymywaniu władzy w księstwie słuckim odgrywała samodzielność księcia słuckiego, bowiem litewska rada wielkoksiążęca nie mieszała się do wewnętrznych spraw księstwa. Wszelkie sprawy natury „państwowej” książę słucki rozwiązywał z radą bojarską, bez ingerencji tejże rady

---

⁵³ А. П. Грицкевич, *Торговые связи Слуцка с городами Польши и прибалтики в XVI-XVIII веках и их роль в иноземной торговле города, „Acta Baltico-Slavica”*, Białystok 1969, t. VI, s. 53-54.

⁵⁴ *Kopyl*, SGKP, t. IV, s. 386-387.

⁵⁵ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 107.

⁵⁶ M. Kowalski, *Księstwa i książęta w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej...*, s. 176, 299.

wielkksiążęcej. Taki sposób sprawowania władzy stanowił niejako pozostałość po wieczach, będących zgromadzeniem bojarów i mieszczan.

W księstwie słuckim najwyższą władzę zwierzchnią sprawowali książęta Olelkowicze. Byli oni właścicielami gruntów, rozciągali zwierzchnictwo nad ludnością wolną: mieszczanami, szlachtą zależną (ziemianie-szlachta), wolnym chłopstwem, ziemianami-bojarami, Żydami i innymi. Na czele administracji w księstwie słuckim stał namiestnik słucki, natomiast w samym Słucku wójt mianowany przez księcia słuckiego z kręgu mieszczan. Wójt z burmistrzem stali na czele rady (magistratu), do wójta należała m. in. władza sądownicza.

Księstwo słuckie uznawane było za odrębną jednostkę terytorialną. Status księstwa umożliwiał rozwój własnych struktur władzy – dworu, administracji, sądu, sił zbrojnych. Do służby wojskowej zobowiązani byli ziemianie, wybrańcy, Tatarzy i bojarzy. W zamian za służbę wojskową otrzymywali oni nadania ziemskie i władanie tą ziemią na zasadzie dziedziczenia. Po nadaniu prawa magdeburskiego dla Słucka zbudowano tam ratusz, gdzie swoją siedzibę miał miejski organ (magistrat). Szczegółowe rejestry dokumentów sporządzali urzędnicy książąt słuckich, np. przed 1542 rokiem Jan Łowaniecki – podskarbi Jerzego Siemionowicza Słuckiego lub w 1556 r. Abraham Łabkowski, urzędnik Jerzego Słuckiego⁵⁷.

W swoich posiadłościach książęta byli samodzielnymi władcami. Odrębność administracyjno-ustrojową księstwa słuckiego podkreślał status księstwa oraz książęcy status władających nim rodem. Właściciele miast prywatnych nie dopuszczali do powstawania w nich jurydyk szlacheckich, ale nie mogli przeciwstawić się tworzeniu jurydyk duchownych, które istniały w Słucku (także Turowie, Klecku, Nieświeżu, Drui, Szklowie). Przeciwdziałając powstawaniu nowych jurydyk miasta (m.in. Mohylew) wprowadzały zakaz sprzedaży przez mieszczan domów i placów szlachcie i duchownym. Książęta Olelkowicze uchylili prawo magdeburskie dla miasta Słucka w 1503 r., w zamian wprowadzając tzw. „prawo ogrodowe”. Była to jurysdykcja zamkowa, która podporządkowywała sobie mieszczan⁵⁸.

Po unii brzeskiej 1596 r. prawie wszyscy wyznawcy obrządku wschodniego na Litwie, znaleźli się pod jurysdykcją Kościoła greckokatolickiego, natomiast jedynym większym obszarem, na którym utrzymało się prawosławie, było księstwo słuckie. Kościół prawosławny w Wielkim Księstwie Litewskim uzyskał niespotykany gdzie indziej immunitet. Cerkiew posiadała tam status prawny podobny do Kościoła katolickiego⁵⁹. Król Stefan Batory potwierdził 25 lutego 1585 r. przywileje dotyczącego wolności i praw Cerkwi prawosław-

⁵⁷ R. Ragauskienė, *Najwcześniejsze (szesnastowieczne) rejestry archiwalne szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Zapiski Historyczne”, t. LXXXI, z. 1, s. 138.

⁵⁸ J. Bardach, *Miasta na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim od schyłku XIV do połowy XVII stulecia*, „Kwartalnik Historyczny” 1980 r., R. 87, z. 1, s. 42, 46.

⁵⁹ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 205.

nej w Wielkim Księstwie Litewskim nadane uprzednio przez księcia Witolda, króla Zygmunta I Starego, a potwierdzone następnie przez królów Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyków⁶⁰. Współpraca kniaziów słuckich jeszcze za czasów Włodzimierza Olgierdowicza z Ławrą Kijowsko-Pieczerską nie była bez znaczenia, w podnoszeniu ich pozycji w Wielkim Księstwie Litewskim. Dzięki protekcji dziedziców księstwa słuckiego, prawosławie przetrwało na tym obszarze. Znaczna część szlachty pozostawała w bezpośredniej zależności od wielkich feudałów.

Od czasów wielkich książąt litewskich Olgierda i Kiejstuta Wielkie Księstwo Litewskie dzieliło się na część wileńską i trocką. W połowie XVI stulecia z części wileńskiej wyodrębniono powiat nowogródzki. Wyodrębnienie się księstwa słuckiego z tego powiatu było dość skomplikowanym procesem⁶¹. Na sejmie w Horodle w 1413 r. zostało utworzone województwo wileńskie. Powstało ono jako urząd namiestniczy dla zarządu Władysława Jagiełły księstwem wileńskim. Obok wojewody ustanowiony też został urząd kasztelana o bliżej nieokreślonych kompetencjach, ale równy mu rangą w radzie gospodarskiej. Województwo wileńskie rozdzielone było na dwie części rzeką Wilią. Na prawym brzegu rozciągała się Litwa Zawilejska, zaś na lewym tzw. „strona oszmiańska”. Osobny okręg administracyjny w ramach województwa wileńskiego, stanowił Nowogródek, w 1507 r. przekształcony w województwo. Utworzone wówczas z części województwa trockiego województwo nowogródzkie wchodziło w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów do 1569 r. Dzieliło się ono na trzy powiaty: nowogródzki, słonimski, wołkowyski oraz księstwo słuckie. W rzeczywistości księstwo słuckie wchodziło w skład powiatu nowogródzkiego, jednak jego wielkość sprawiała, że było uważane za jednostkę administracyjną, która odpowiadała pozostałym powiatom tego województwa⁶². Od 1558 r. księstwo słuckie i kopylskie nie należały do żadnego z województw. Dopiero w 1566 r. przy nowym podziale administracyjnym Litwy na województwa i powiaty przydzielono je do powiatu nowogródzkiego. Księstwo słucko-kopylskie dzieliło się na włości. Obszar księstwa słucko-kopylskiego był w dużej mierze zalesiony, pokryty puszciami, bagnami. Pomimo to zaludnienie księstwa było gęste⁶³. W tym samym roku król Zygmunt August utworzył jeszcze województwo mścisławskie i mińskie,

⁶⁰ Национальный музей истории и культуры Беларуси 45733/11, [dalej: НМИКБ].

⁶¹ W województwie trockim znalazł się również Pińsk i Horodek, Dawidów z Kleckiem, oddane kniaziom Jarosławiczom oraz Kobryń; K. Pietkiewicz, *dz. cyt.* s. 54.

⁶² Z. Gloger, *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*, Kraków 1903, s. 300-302; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka, J. Aniszczanki, t. 2., *Województwo trockie XIV-XVIII wiek*, Warszawa 2009, s. 5-6.

⁶³ J. Jakubowski, *Atlas historyczny Polski*, Kraków 1928, s. 17-19.

w obrębie którego znajdowały się majątności Olelkowiczów⁶⁴. Ponadto, Po-dole litewskie będące częścią Wołynia, a wyodrębnione w 1566 r., do 1471 r. należało do księstwa kijowskiego zarządzanego przez Olelkowiczów.

W obrębie tego księstwa funkcjonowali bojarzy konni, płacący rodzaj podatku-czynszu dla swoich kniaziów. Na początku XVI wieku ziemię bojarzką traktowano jako własność hospodara, dlatego dobrowolnie nadawał on lub odbierał ją od obdarowanych.

Ziemia uprawna należała do bojarów. Na Litwie bardzo popularne było dzielenie się bojarami (ziemią bojarów). W połowie XVI wieku w księstwie słuckim było blisko sto rodzin ziemiańskich. W dobrach Olelkowiczów bojarzy-szlachta występowała bardzo licznie. Niektórzy bojarowie próbowali uwolnić się spod zależności książąt słuckich, jednak nie było to łatwe⁶⁵.

W gestii samych książąt Olelkowiczów leżała dobra współpraca z bojarami, których status różnił się w zależności od wypełnianych posług. Znaczniejsi bojarzy, uzyskiwali spore dochody z tytułu pełnienia rozmaitych urzędów państwowych. Większa część bojarstwa nie posiadała w ogóle własnych podda-nych, względnie miała ich tak niewielu, że dochody z danin nie wystarczały im na życie. Koniecznością życiową nie tylko dla tej ubogiej warstwy, ale nawet i dla zamożniejszych było więc posiadanie własnego gospodarstwa dworskiego, prowadzonego siłami czeladzi niewolnej, które zapewniało właścicielowi odpowiednią stopę życiową. Mieszkańcy licznych wsi bojarzkich, rozlokowanych w księstwie słuckim, pełnili wiele posług na rzecz książąt, m.in. stawiali się kon-no do dyspozycji książąt.

W czasach istnienia księstwa słuckiego prawo do tytułu należało się tylko tym członkom rodów dynastycznych, którzy posiadali dobra nadane na prawie książęcym. Książęcy status rodu i dóbr był ze sobą ściśle powiązany. Fakt ten tłumaczy, dlaczego książęta Olelkowicze zawsze podkreślali swoje pokrewieństwo z dynastią panującą. Na wydanych przez siebie dokumentach podpisywali się „książęta z Bożej łaski”. Ich pochodzenie pozwalało im również bez konieczności pełnienia wyższych urzędów, a takich żaden z Olelkowiczów w XVI wieku nie piastował, stale zasiadać w szerokiej radzie hospodarskiej⁶⁶. Widać zatem, jak osoba wielkiego księcia Witolda odgrywała w świadomości Olelko-wiczów istotną rolę⁶⁷. Bliskie powinowactwo Olelka z wielkim księciem litew-

⁶⁴ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Kraków 1885, s. 2.

⁶⁵ W. Sienkiewicz, *Bojarzy-szlachta i ziemianie w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszej połowie XVI wieku, Zapiski historyczne poświęcone historii Pomorza i krajów Bałtyckich*, z. 4, Warszawa - Poznań - Toruń 1983, s. 36-63; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 20.

⁶⁶ *Zabiegi kniaziów Olelkowiczów Słuckich i uzyskanie miejsca w senacie po 1569 r., Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, red. J. Tazbir, Warszawa 2003, t. 47, s. 65-88.

⁶⁷ Witolda już za życia porównywano na Litwie oraz w państwach ościennych do Aleksandra Macedońskiego i Juliusza Cezara; A. Bumblauskas, *Wielkie Księstwo Litewskie. Wspólna historia, podzielona pamięć*, Warszawa 2013, s. 36.

skim Witoldem, już na początku dawało rodzącej się rodzinie Olelkowiczów przewagę i stawiało ją na równi z innymi możnymi rodami. To w jaki sposób Olelkowicze ją wykorzystywali, zależało od ich zmysłu i odpowiedniej taktyki.

Na ziemiach litewsko-ruskich uznawano honorowe pierwszeństwo książąt. Samo urodzenie plasowało książąt słuckich wysoko w hierarchii Wielkiego Księstwa Litewskiego. Będąc wyłącznie potomkami panujących, książęta ci tworzyli stan zamknięty – kto nie był księciem, nie mógł nim zostać⁶⁸. Wielu możnych, celem wyróżnienia się od reszty, przyjmowało polską nazwę *książęta*, którą tłumaczono z ruskiego nie *kniaź*, ale właśnie *kniaże*, *kniażati*. Skutkiem tego ubożsi książęta, którzy pozostali przy dawnym tytule *kniaziów*, z czasem utonęli w tłumie szlachty. Zamożniejsi spośród nich przeszli do rzędu magnatów już nie kniaziów, ale *książąt*. Olelkowicze słuccy zostali zapamiętani właśnie jako książęta. Tytuł ten przyjęły wielkie rody pod koniec szesnastego wieku. Jak podaje Józef Wolff, oprócz książąt słuckich, należeli do nich: Czartoryscy, Mściśławscy, Ostrogscy, Zasławscy, Zbarascy i inni. Silna pozycja dynastyczna Olelkowiczów wywierała wpływ także na inne rody. Potwierdza to fakt, iż w latach późniejszych również Radziwiłłowie, w celu wzmocnienia swej dynastycznej pozycji, również starali się dowieść swego pochodzenia od dawnych władców Litwy⁶⁹.

Zjawiskiem, które zdominowało życie państwowe w XVI stuleciu był swoisty nepotyzm. Moźnowładztwo litewskie starało się zapewnić sobie trwałe stanowiska poprzez zawieranie małżeństw we własnym kręgu⁷⁰. Zapobiegało to rozdrabnianiu majątności drogą dziedziczenia. Ród książąt Olelkowiczów nie był wolny od tych tendencji. Książęta ruscy poprzez bliską współpracę z litewską elitą zapewniali sobie wysokie miejsce w hierarchii Wielkiego Księstwa Litewskiego. W skład senatu Wielkiego Księstwa Litewskiego wchodziłi wówczas z urzędu: arcybiskupi i biskupi katoliccy, wojewodowie, kasztelanowie (konarscy z województw kujawskich) i niektórzy ministrowie. Z przedstawicielami litewskiej rady panów Olelkowiczów łączyły bliskie powiązania rodzinne: książęta słuccy zawierali związki małżeńskie z córkami i synami wojewodów. Pozostawanie w dobrych stosunkach z wojewodami było niejako gwarantem utrzymywania silnej pozycji. Książęta słuccy doskonale zdawali sobie sprawę, jak ważne są odpowiednie mariaże i jak istotne jest obracanie się we wpływowych sferach. Rangę księstwa słuckiego podnosił fakt powiązania jego właścicieli nie tylko z rodami w Wielkim Księstwie

⁶⁸ J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. XX; N. Rouba, *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wilno, s. 175-176.

⁶⁹ M. Antoniewicz, *Protoplaści Książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa 2011, s. 145-165; M. Kowalski, *Księstwa Rzeczypospolitej: państwo magnackie jako region polityczny*, Warszawa 2013, s. 79-80.

⁷⁰ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 83, 110; M. B. Topolska, *Spółczesność i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim...*, s. 184.

Litewskim, ale również z dworami europejskimi: Michał Olelkowicz był bratem ciotecznym wielkiego księcia Moskwy Iwana III Groźnego oraz szwagrem wojewody wołoskiego Stefana III Wielkiego (1429-1504) – siostra Michała i Semena Olelkowiczów, Eudoksja, wyszła za mąż w 1463 r. za tego prawosławnego hospodara⁷¹. Córka tejże Eudoksji i Stefana III, Elena Stefanowna (ok. 1464-1505), poślubiła starszego syna wielkiego księcia moskiewskiego Iwana III Wasilewicz (1440-1505), Iwana Młodego (1458-1490), księcia twerskiego. Feodozję, siostrę Olelkowiczów, wydano za Juriewicza Patykiejewa, którego brat był namiestnikiem moskiewskim i angażował się w politykę moskiewską.

Do politycznych związków między wielkimi książętami litewskimi i książętami twerskimi, doszło już wcześniej, w XIV stuleciu. Wówczas to Giedymin zimą 1320/21 wydał swoją córkę Marię za Dymitra Michajłowicza, księcia twerskiego (zm. 1325). Następnie jego syn Olgierd poślubił księżniczkę twerską Juliannę, córkę Aleksandra Wielkiego (zm. 1339). Księstwo twerskie było jednym z ważniejszych księstw na Rusi. Znajdowało się na szlaku łączącym Nowogród Wielki z północno-wschodnimi terenami Rusi. Istniało od połowy XIII stulecia do 1489 r. Małżeństwo Olgierda z księżniczką twerską Julianną, bratanicą ówczesnego księcia moskiewskiego, przyczyniło się do utworzenia stałych powiązań politycznych pomiędzy Wilnem, Twerem i Moskwą⁷². Również nieznaną z imienia wnuczka Olgierda, a córka Włodzimierza Olgierdowicza, poślubiła Wasyla (zm. 1426), zostając księżniczką twerską. Podobnie uczynił syn Olelki, Semen Olelkowicz, wydając za mąż swoją córkę Zofię (zm. 1483) za Michała Borysowicza, księcia twerskiego (1453-1505). Ponadto nieznaną z imienia, córkę Olelki, wydano za księcia prońskiego Jurija Fiedorowicza. W skład księstwa czernihowskiego wchodziło księstwo mуромо-riazańskie, z którego w XII wieku wydzieliło się księstwo prońskie. Nie bez znaczenia były również posunięcia matrymonialne wielkiego księcia Witolda i jego przyrodniego brata, króla Władysława Jagiełły: pierwszy z nich poślubił Juliannę Holszańską, a spokrewniona z nią Zofia Holszańska, została królową Polski. Bratem Włodzimierza Olgierdowicza był Iwan Bielski, który poślubił Wasylisę Holszańską, siostrę Zofii, królowej Polski.

Wiedzano o tym, że kniaź Semen Olelkowicz jeździł do Moskwy do swojej babki Zofii Witoldówny, żony Wasyla I Dymitrowicza (1371-1425), wielkiego księcia moskiewskiego, najstarszego syna Dymitra Dońskiego (1350-

⁷¹ F. Papée, *Polska i Litwa*, Kraków 1904, s. 67-68.

⁷² В. Н. Темушев, *Литовско-тверская граница (Проблемы интерпретации источников)*, *Российские и славянские исследования*, вып. 2, ред. А. П. Сальков, О. А. Яновский, Минск 2007, с. 135-142.

1389). Ród Olelkowiczów był powiązany, jak widać, niemal ze wszystkimi najznamienitszymi domami Wielkiego Księstwa Litewskiego⁷³.

Pod koniec XV i w XVI stuleciu najważniejsze urzędy należały do największych rodów możnowładczych na Litwie, m.in. Kieżgajłów, Gasztołdów, Sapiehów, Radziwiłłów. Urząd wojewody wileńskiego sprawowany był w XV i XVI wiekach m. in. przez Jana Gasztołda (1443-1457), Mikołaja Radziwiłła „Amora” (1510-1521), Mikołaja Radziwiłła Czarnego (1551-1565), Mikołaja Radziwiłła „Rudego” (1566-1584), Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” (1584-1603). Z tymi przedstawicielami władzy litewskiej księżęta Olelkowicze słuccy utrzymywali kontakty rodzinne. Dla przykładu, Semen Olelkowicz poślubił Marię, córkę wojewody Jana Gasztołda. Syn Anastazji Słuckiej, Jerzy I, ożenił się z córką wojewody wileńskiego, Mikołaja II Radziwiłła „Amora”, Heleną (zm. 1546). Córka Semena Michajłowicza Olelkowicza (zm. 1505), Aleksandra Semenowna (zm. 1564) wyszła za mąż za Konstantego Iwanowicza Ostrońskiego (zm. 1530), opiekuna i protektora Kościoła prawosławnego. Jerzy I wydał swą córkę za Jerzego (Jurija) Chodkiewicza kasztelana trockiego (1566-1569), który był najmłodszym synem wojewody nowogrodzkiego Aleksandra Chodkiewicza (zm. 1549). Jerzy II (Semenowicz) Olelkowicz (ok. 1530-1578) wszedł w związek małżeński z Katarzyną z Tęczyna (1558-1592), córką Stanisława hrabiego Tęczyńskiego, wojewody krakowskiego (1581-1588). Księżę Iwan Symeon Olelkowicz w 1586 r. ożenił się z Zofią Mielecką (1567-1619), córką Mikołaja Mieleckiego, hetmana wielkiego koronnego i wojewody ziem podolskich (1569-1585) oraz księżnej Elżbiety Radziwiłłówny, córki księcia Mikołaja Radziwiłła Czarnego (1515-1565), wojewody trockiego (od 1550) i wileńskiego (od 1566). Jerzy III Olelkowicz poślubił córkę Mikołaja Kiszki herbu Dąbrowa (zm. 1587), wojewody podlaskiego, Barbarę Kiszczankę. Ród Kiszków był związany z dworem królewskim, od czasu panowania Kazimierza Jagiellończyka, kiedy to dziadek Mikołaja Kiszki, Stanisław Piotrowicz Kiszka (zm. 1514), był czołową osobistością życia publicznego tego okresu⁷⁴.

Podaje się, iż w księstwie słuckim były 32 większe miejscowości i 7 miast z zamkami: Słuck, Kopyl, Romanów, Starobin, Piaseczna, Lenin i Lubań⁷⁵. O wielkości księstwa słuckiego świadczy liczba miejscowości uwzględniona w *Inwentarzu księstwa słuckiego 1600 roku*⁷⁶. Miejscowości wchodzące w skład księstwa słuckiego oraz miejscowości przynależne do tego księstwa w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego zostały zaznaczone na mapie Jana

⁷³ Zob. Т. Г. Левышко, „О доблестях, подвигах, о славе...”. *Исторические известия о предках святой праведной Софии Слуцкой*, ред. А. В. Миронович, Л. В. Левшун, Минск 2012.

⁷⁴ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 100-102.

⁷⁵ *Живописная Россия: Литовское Белорусское Полесье...*, s. 365-367.

⁷⁶ Cały inwentarz zob.: A. Klecha, *Inwentarz księstwa słuckiego 1600 r.*, „Rocznik Białkopodlaski” 2016, s. 211-229.

Jakubowskiego oraz *Wielkim Historycznym Atlasie Białorusi*⁷⁷. W obrębie księstwa słuckiego funkcjonowało wiele monasterów i cerkwi. Drogą darowizn i nadań ze strony książąt Olelkowiczów gromadziły one znaczne bogactwa w postaci wsi, ludności służebnej, dóbr materialnych (żywności). Do monasteru św. Trójcy należały m.in. wsie: Puchowicze (w nim służb 13½), Redkowicze (służb 13), Szypielowicze (służb 6), Jamińsko (służb 11), Wiechczkowicze (służb 7). Do cerkwi św. Eliasza należeli z kolei ludzie z monasteru w Moroczy (służb 13), wieś Cieruszki (służb 16), wieś Pasieka (służb 7), wieś Mieleszkowicze (służb 2)⁷⁸. Oszacowanie dokładnej liczby wsi w księstwie słuckim nie jest łatwe, jednak waha się ona w granicach stu pięćdziesięciu⁷⁹. Prócz tego, książęta Olelkowicze słuccy byli właścicielami wielu miejscowości położonych w Koronie Polskiej⁸⁰.

Księstwo słuckie, rządzone przez książąt Olelkowiczów słuckich, obok księstwa mścisławskiego, kobryńskiego było jedynym samodzielnym księstwem w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Największy rozrost księstwa nastąpił za rządów Jerzego I Olelkowicza, utrzymującego ścisłe związki z monarchą Zygmuntem I Starym. Trwałość rodu książąt słuckich i ich księstwa, zawdzięczano słabemu rozgałęzieniu: panowanie Michała i Semena Olelkowiczów skoncentrowało się zaledwie na dwóch różnych ośrodkach władzy – Słucku, Kopylu, przejściowo w Kijowie i Pińsku. Choć w II połowie XVI wieku widać zmniejszanie się dóbr książąt Olelkowiczów, to po unii lu-

⁷⁷ J. Jakubowski, *Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVI wieku. 1. Część północna*, Kraków 1928; „Вялікі гістарычны атлас Беларусі: УЗ тамах”, В. Л. Насевіч, т. I. Мінск 2009, karty nr: 107, 108, 116, 117, 126, 127, 137, 138.

⁷⁸ *Summariusz inwentarza miasta i xięstwa słuckiego y kopylskiego r. 1563 (1566?) spisane go zebrany. Inwentarz miasta słuckiego, gospodarzów imiona, przewiska i domy spisane, ludzie monastyra św. Trójcy, którzy przy mieście Słucku mieszkają*; НМІКБ 45733/10, s. 59.

⁷⁹ А. Радаман, *Патранальна-клянтальныя адносiны ў Новагародскім павеце i ix уплыў на палiтыку i дзейнасць органаў шляхецкага самакіравання ў другой палове XVI – пачатку XVII ст.*, *Зборнік навуковых прац*, пад. рэд. А. М. Янушкевіча, Мінск 2014, с. 262. W dobrach Jerzego Jurija I Olelkowicza mieszkało około 40 000 poddanych. Na Słuck z dworami Iwań, Pohost, Oglowicze i z miasteczkami Cimkowicze, Urzece, Lubań i innymi raz Kopyl z dworami Bajłowice, Syrowatczyce, Starysa, Skiepiowo, Kołok i Stare Sioło książę słucki otrzymał potwierdzenie w 1537 r. od króla Zygmunta I.

⁸⁰ W okolicach dzisiejszego Augustowa Olelkowicze słuccy posiadali: Hołny, Liszkowo, Sejny, Wiejsieje; Waniewo (z zamkiem), Siemiatycze i Orla z siołami: Koszele, Koszki, Krywiatycze, Rudołty, Szernie, Topczykały, Toporowo, Werweczki. Natomiast w okolicach Lublina były to Batorz i Kraśnik. *Historia województwa podlaskiego*, red. A. Dobroński, Białystok 2010, s. 70; M. Sierba, *Dobra Orla przed przejściem ich przez Radziwiłłów birzańskich*, *Acta Universitatis Lodzianis*, Łódź 2013, s. 7-21.

belskiej status księstwa z pewnością zachowały właśnie dobra książąt Olelkowiczów. Rangę książąt słuckich podnosiło nie tylko bliskie pokrewieństwo z Jagiellonami, ale również przejściowe władanie księstwem kijowskim. Było to niewątpliwie największe alodialne księstwo funkcjonujące w ramach Rzeczypospolitej. Król Zygmunt II August zagwarantował książętom słuckim dziedziczne miejsce w senacie Rzeczypospolitej⁸¹. W 1600 r., w wyniku małżeństwa jego ostatniej przedstawicielki, księżnej Zofii Olelkowiczówny, z podczasym wileńskim Januszem I Radziwiłłem przeszło w posiadanie Radziwiłłów birżańskich⁸². Księstwo to, przedstawiane na mapach z czasów nowożytnych, było symbolem wielkości, potęgi i siły⁸³. Szacuje się, że jego powierzchnia (wraz z księstwem kopylskim) wynosiła około 12 650 km². Wielkość i zasięg dóbr książąt Olelkowiczów, w porównaniu z innymi wielkimi posiadłościami feudalnymi XVI i XVII wieku, ilustruje mapa wykonana przez Mariusza Kowalskiego: *Posiadłości książąt, ordynatów, hrabiów (na Litwie) Rzeczypospolitej oraz inne wielkie posiadłości magnackie na przełomie XVI i XVII wieku*. Jak wynika z tej mapy, księstwo słuckie zdecydowanie górowało wielkością nad innymi prywatnymi terytoriami⁸⁴. Aż do czasu rozbiorów, księstwo słuckie pozostało największym w Rzeczypospolitej, kompleksem dóbr prywatnych.

---

⁸¹ M. Kowalski, *Księstwa i książęta w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej...*, s. 293-318.

⁸² R. Degiel, *Protestanci i prawosławni: patronat wyznaniowy Radziwiłłów birżańskich nad Cerkwią prawosławną w księstwie słuckim w XVII w.*, Warszawa 2000, s. 33.

⁸³ Księstwo zostało umieszczone m. in. na Mapie Radziwiłłowskiej, por.: S. Alexandrowicz, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*, Poznań 1989, s. 17.

⁸⁴ M. Kowalski, *Księstwa i książęta w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej...*, s. 293-318; tenże *Księstwa Rzeczypospolitej...*, s. 115.

Księstwo słuckie do końca XVI wieku

Streszczenie

Artykuł omawia powstanie i funkcjonowanie księstwa słuckiego (i kopylskiego) do końca XVI stulecia. Przedstawiono w nim początki księstwa słuckiego, które wyłoniło się z księstwa turowsko-pińskiego w XII stuleciu. Przybliżono procesy przejścia księstwa słuckiego pod panowanie książąt Olelkowiczów słuckich. Szczególny nacisk położono na czynniki, które wpłynęły na rozwój tego obszaru pod rządami książąt Olelkowiczów (m. in. autonomię księstwa, rolę bojarstwa, znaczenie dóbr dziedzicznych). Omówiono granice terytorialne księstwa słuckiego, zmiany w jego podziale administracyjnym, rozkład własności ziemskiej oraz stopień niezależności od władzy wielkksiążęcej. Uwzględniono również wielowymiarową rolę miasta Słucka w życiu Wielkiego Księstwa Litewskiego.

The Duchy of Sluck until the end of the 16th century

SUMMARY

The article discusses the establishment and functioning of the Slavic (and Kopylian) principality until the end of the sixteenth century. It presents the beginnings of the Slavic Duchy, which emerged from the Turow-Pinsk Principality in the twelfth century. The process of transition of the Slavic Principality to the reign of the Dukes of Olelkowicz was discussed. Particular emphasis was placed on factors that influenced the development of this area under the rule of the princes of Olelkowicz (including the autonomy of the duchy, the role of the boyars, and the importance of hereditary titles and privileges). The territorial boundaries of the Slavic Principality, the changes in its administrative division, the distribution of landed property and the degree of independence from grand-ducal power were discussed. The multi-dimensional role of the city of Sluck in the life of the Grand Duchy of Lithuania was also.